

13. Uzhchenko V. D. Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy : navch. posib. Kyiv, 2007. 494 s.
14. Shanskiy N. M. Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka. Moskva, 1996. 192 s.

Митько Неля Андріївна, старший викладач кафедри української мови Донецького національного університету імені Василя Стуса (Україна).

Митько Неля Андреевна, старший преподаватель кафедры украинского языка Донецкого национального университета имени Василя Стуса (Украина).

Mytko Nelia, Senior Lecturer of the Ukrainian Language Department of Vasyl' Stus Donetsk National University (Ukraine).

Стаття надійшла: 08.10.2019

Статтю прийнято до друку: 17.10.2019

УДК 811.161.2'332-13

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-34-43

ТИПОЛОГІЙНІ ВИЯВИ ПОЯСНЮВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Ольга Новікова

Донецький юридичний інститут МВС України

Україна, м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21

e-mail: 08novikovaolga76@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8498-1736

У статті розглянуто актуальні проблеми, пов'язані зі становленням категорії пояснення, з'ясовано різні аспекти дослідження зазначених конструкцій, описано структуру, значення, функції, виражені пояснювальними синтаксичними одиницями, схарактеризовано їхні диференційні ознаки. З'ясовано, що пояснювальні синтаксичні одиниці в простому ускладненому реченні мають такі особливості: виконують функцію пояснення; поєднані з іншою частиною речення за допомогою сполучників, сполучних слів, вставних і вставлених конструкцій, що виражають пояснювальні відношення, або за допомогою інтонаційного зв'язку. Визначено та проаналізовано такі різновиди пояснювальних синтаксичних конструкцій: власне пояснювальні, конкретизувальні, уточнювальні.

Ключові слова: *просте ускладнене речення, пояснювальні конструкції, власне пояснення, уточнення, конкретизування.*

ТИПОЛОГИЯ ПОЯСНИТЕЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Ольга Новикова

Донецкий юридический институт МВС Украины

Украина, г. Кривой Рог, ул. Степана Тильги, 21

e-mail: 08novikovaolga76@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8498-1736

В статье рассмотрены актуальные проблемы, связанные со становлением категории пояснения, изучены различные аспекты исследования указанных конструкций, описана структура, значение, функции, выраженные пояснительными синтаксическими единицами, охарактеризованы их дифференциальные признаки. Установлено, что пояснительные синтаксические единицы в простом осложнённом предложении имеют следующие особенности: выполняют функцию пояснения; объединены с остальной частью предложения с помощью союзов, соединительных слов, вставных и вставленных конструкций, выражающих пояснительные отношения, или с помощью интонации. Проанализированы такие виды пояснительных синтаксических конструкций: собственно-пояснительные, конкретизирующие, уточняющие.

Ключевые слова: *простое неэлементарное предложение, пояснительные конструкции, собственно пояснение, уточнение, конкретизация.*

TYPOLOGICAL EXPRESSIONS OF EXPLANATORY CONSTRUCTIONS IN MODERN UKRAINIAN

Olga Novikova

Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Stepana Tilgi Str., 21, Kryvyi Rih, Ukraine

e-mail: 08novikovaolga76@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8498-1736

Introduction. *Syntax issues are a constant focus of linguistics, since the structure of the sentence in modern Ukrainian is a fairly flexible phenomenon that responds sensitively to targeted communication agencies. This leads to new questions being raised at every stage of scientific knowledge. These topical issues also include questions of the category of explanation, because current studies related to explanatory constructions do not completely address the problem of their formation and development in modern linguistics. The study of explanatory constructs in a simple expanded sentence is carried out taking into account the achievements of both Ukrainian linguistic and linguistics in general.*

Purpose. *To comprehensively analyze the dynamics of the formation of explanatory constructs in Ukrainian linguistic studies, and determine their differential and classification characteristics.*

The article deals with topical problems related to the formation of an explanation category. The author considers various aspects of exploration of structures with an explanation value, describes the structure, values, functions expressed by explanatory syntactic structures, and their differential features. The analysis shows that in modern Ukrainian linguistics explanatory

constructions are viewed as a special kind of semantically-syntactic relations between parts of sentences or sentences, which consists in re-naming but other lexical-grammatical means of the same phenomenon of reality.

Methods. *In order to achieve the settled purpose of the research work we employed a descriptive method, which consists in a comprehensive description of explanatory syntactic units, with the view to revealing the multidimensional features and typological manifestations of the above constructions. Analysis and comparison have been applied in the critical study of different theories of exploratory construct research.*

Results. *It is established that the syntactic units in a simple expanded sentence perform the function of an explanation. They are connected to the rest of the sentence by means of conjunctions, connective words, insert structures expressing explanatory relationships. They can also be combined via intonation. Varieties of explanatory syntactic constructions, such as self-explanatory, concretizing and clarifying, have been identified and analyzed.*

Conclusion. *Becoming an explanation category has come a difficult and long way. In modern Ukrainian linguistics, the term explanatory constructs has the following definition: it is a special kind of semantic-syntactic relation between parts of sentences or sentences, which consists in re-naming, but other lexical-grammatical means of the same phenomenon of reality.*

The presence of explanatory syntactic units in a simple expanded sentence is caused by the following considerations: 1) the need to perform the function of explanation; 2) their connection with the other part of the sentence by means of conjunctions, connective words, insertions expressing explanatory relations; 3) their connection with the rest of the sentence by intonation in the absence of attachment components. Analysis of explanatory constructs made it possible to divide them into the following varieties: 1) proper explanatory syntactic units; 2) specifying syntactic units; 3) clarifying syntax units. The prospects for exploratory constructions research are seen in the study of the peculiarities of the functioning of each of the varieties of these syntactic units at the level of a simple expanded sentence.

Keywords: *simple expanded sentence, explanatory constructions, proper explanation, clarification, concretization.*

Постановка проблеми. Синтаксичні конструкції з пояснювальним компонентом за походженням пов'язані з комунікативною потребою мовця пояснити певне явище, факт, події, найчастіше в спосіб коментування. Комунікативно-прагматичні передумови використання пояснювальних конструкцій перебувають у площині організації тексту й мовленнєвих актів як реалізації потреби людини в спілкуванні та досягнення порозуміння між учасниками комунікації. Відмінність між науковим визначенням поняття (терміна) та поясненням – інтерпретацією, що розгортає його, формулює закон, правило тощо, і поясненням, спрямованим на порозуміння з адресатом, впливає з іллокуції (мети висловлення) адресанта, і зумовлена стилем мовлення, відповідно до якого він реалізує різні функції пояснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо визначення та опису семантичних виявів категорії пояснення погляди вчених є розбіжними, але загалом дослідники пояснювальних конструкцій розрізняють вираження в них відношень тотожності, уточнення й виокремлення, вивченню яких присвячені праці російських (А. Прияткіна, Н. Кирпичникова, Є. Седун, М. Шатух, Г. Уханов, В. Чуглов, Г. Маркелова, Н. Фоміна та ін.) і українських (С. Байдусь, І. Вихованець, М. Вінтонів, Н. Гуїванюк, А. Загнітко, С. Глазова, Г. Іванушкіна, А. Мойсієнко, Т. Радіонова, Н. Фоміна та ін.) лінгвістів.

Мета статті – комплексно проаналізувати динаміку становлення пояснювальних конструкцій у лінгвоукраїністиці, визначити їхні диференційні та класифікаційні ознаки.

Виклад основного матеріалу дослідження. А. Прияткіна подає таке визначення категорії пояснення: «Логічну основу пояснювальних відношень становить думка про тотожність. Два члени речення мають спільну денотативну віднесеність, причому вона встановлюється лише самим мовцем» [10, с. 64]. І. Ойце констатує, що пояснюване є тотожним або може сприйматися як тотожне пояснювальному. Щоправда, автор зауважує, що в пояснювальних конструкціях із уточненням значення тотожності виникає внаслідок конкретизації, уточнення за рахунок уточнювальної частини слова чи словосполучення уточнюваної частини, а у власне пояснювальних реченнях пояснювальна частина стосується пояснюваної загалом, позначаючи те саме, що й перша, але інакше, більш деталізовано, засобами іншого мовленнєвого стилю [9, с. 4]. Г. Іванушкіна розширює поняття пояснювальних одиниць: пояснювальні відношення виражають логічну тотожність між змістом двох компонентів; вони репрезентовані такими різновидами, як власне тотожність (відношення логічної рівності), уточнення (відношення загальне – часткове), й узагальнення (відношення часткове – загальне) [6, с. 7].

У сучасній українській лінгвістиці термін *пояснювальні конструкції* потрактовано як особливий вид семантико-синтаксичних відношень між частинами речень або реченнями, який полягає в «повторному називанні, але іншими лексико-граматичними засобами того самого явища дійсності» [2, с. 513–514]. Напр., у реченні *Квіти на столі були незвичайного кольору, а саме бузково-сірого* про категорію пояснення можна говорити не в термінологічному значенні слова, оскільки поєднання *якогось бузково-сірого* не обмежує обсяг поняття, вираженого попереднім визначенням *незвичайного*, а роз'яснює його, конкретизує.

Наявність пояснювальних конструкцій у простому ускладненому реченні зумовлена такими особливостями: 1) виконують функцію пояснення; 2) поєднані з іншою частиною речення за допомогою сполучників, сполучних слів, вставних і вставлених конструкцій, що виражають пояснювальні відношення; 3) за відсутності приєднувальних компонентів поєднані з іншою частиною речення за допомогою інтонаційного зв'язку.

У широкому підході пояснювальний зв'язок базується на відносинах прикладка / апозиція / аплікація. Виникає особливого роду конструкція, що містить два компоненти: пояснюваний і пояснювальний члени. На рівні формально-граматичної структури пояснюваний і пояснювальний компоненти не залежать один від одного, є ізофункційними, пояснюваний компонент не зумовлює виникнення пояснювального, завжди в постпозиції й виокремлений як самостійна синтагма, що ускладнює просте речення семантично й структурно.

Засоби вираження пояснювальної конструкції залежать від характеру пояснювальних відношень. У простому ускладненому реченні вживання категорії пояснення виконує різні цілі: конкретизацію, перелік окремих випадків, різновидів, наведення прикладу; роз'яснення, тлумачення, більш точне позначення, вказівку на можливість двоякої назви; визначення значущості чого-небудь, розкриття сутності явища, суб'єктивну оцінку факту тощо. Це знаходить вираження насамперед у виборі службових слів – показників пояснювальних зв'язків, типу інтонації, а також у лексичному складі пояснюваного. Службові слова, що входять до складу пояснювальної конструкції, поділяють на такі типи: 1) спеціальні пояснювальні сполучники: *тобто, а саме, або*; 2) службові слова, що поєднують власну функцію зі сполучниковою: *а) правильніше, точніше, просто кажучи, краще сказати,*

швидше; б) у тому числі, такі як, як наприклад; в) зокрема, перш за все, в першу чергу, в крайньому разі; г) навіть, хоч би; ґ) уже, власне, саме. Службові слова другої групи реалізують свою функцію як самостійно, так і разом зі сполучниками, зокрема сурядними.

Частини пояснювальних конструкцій розрізняють за ступенем узагальнення характеристики певного явища. У зв'язку із цим Г. Іванушкіна акцентує увагу на тому, що пояснювальні відношення виражають логічну тотожність між змістом двох компонентів і репрезентовані такими різновидами, як *власне тотожність* (відношення логічної рівності), *уточнення* (відношення загальне / часткове) й *узагальнення* (відношення часткове / загальне) [6; с. 7].

Автори *Русской грамматики* розглядають три різновиди пояснювальних значень: *власне пояснення, уточнення та включення* [11; с. 174]. Власне поясненням називають синтаксичну конструкцію, у якій два різних визначення називають той самий предмет, пор.: *Більшість рішень приймає рада директорів, тобто фактично представники аграрних компаній* (Голос України, 14.10.2019). У таких конструкціях і пояснювальний, і пояснюваний компоненти або називають по-різному те саме (за допомогою сполучників *тобто, або*), або другий член уточнює, конкретизує перший (за допомогою сполучників *а саме, саме*). Власне пояснювальні конструкції дослідники розподіляють на просте пояснення (за сполучником *тобто*), пор.: *Неабияк тішить, що найкращими стали знову тернопільські бігуни, тобто наші хлопці* (Голос України, 14.10.2019) та пояснення з узагальнювальним словом, пор.: *На фініші для нас приготували найскладніші перешкоди на техніку й силу – і рукоходи, і дошку під нахилом із канатами, і похилу стіну, і мокру та височезну рампу тощо* (Голос України, 10.11.2019) [11, с. 174].

Уточнення – це звуження, обмеження обсягу позначуваного: другий член ряду не дублює, а більш точно визначає те, що названо першим членом. Уточнення завжди має додаткову інформацію й не пов'язано зі значенням уточнюваного, пор.: *Він був родом з Черкащини, давньої козацької сторони* (Голос України, 28.10.2019); *Молоді жінки, вчорашні вихователі, економісти, медики, сміливо надягають гвардійську форму, беруть до рук зброю та вчать статут* (Голос України, 18.16.2019) [11, с. 176].

Під включенням автори *Русской грамматики* розуміють відношення загального та часткового: другий член ряду називає те, що входить до складу першого [11, с. 175]. Включення може бути виражене як безсполучниковими конструкціями, так і словами, які слугують для вираження загально / часткового або мають функцію виділення, пор.: *Психологи, особливо західні, охоче розглядають таку форму навчання як інновацію* (Дзеркало тижня, 07.11.2019); *На жаль, в Україні вибори впливають на все, навіть на ринок нерухомості* (Голос України, 28.10.2019); *На великі свята, наприклад у день Святого Миколая і на Різдво, сам патріарх вручає їм подарунки і дає благословення* (Дзеркало тижня, 07.11.2019); *Стилістика його творів є передбаченою, зокрема Писання про Істину* (Дзеркало тижня, 07.11.2019).

А. Прияткіна до різновидів пояснювальних конструкцій зараховує *власне пояснення* (тотожність об'єктів навмисно стверджена, другий член синтаксично дублює перший), яке поділяє на *власне тотожність* та *конкретизацію*, пор.: *Святковий захід був запланований на ранок, о десятій годині* (Голос України, 28.10.2019); *Потреба у вікодані щодня зростала, частіше за все вночі* (Дзеркало тижня, 07.11.2019); *уточнення* (ствердження тотожності об'єктів немає, функція дублювання відсутня), пор.: *Аварія трапилась вночі, опівночі* (Дзеркало тижня, 04.10.2019); *Усе залежить від людської природи, особливо жіночої* (Дзеркало тижня, 27.07.2019) та синтаксичні одиниці зі значенням *включення* (відсутність

тотожності, відношення загального / часткового, загальне і часткове мають самостійне значення), пор.: *Нехай вони сперечаються через будь-яке важливе питання, хоча б через гендерну рівність* (Урядовий кур'єр, 10.10.2019); *Будь-яке мистецтво, а особливо театр та кіно, є культурою певної нації* (Голос України, 18.10.2019) [10, с. 33–37].

А. Мойсієнко, розрізняє два типи пояснювальних відношень: *власне пояснення й включення* [8, с. 26]. До власне пояснювальних конструкцій автор зараховує такі, що називають той самий об'єкт, явище чи ознаку через конкретизацію більш абстрактного, ідіоматичного, пор.: *Він власними вчинками винищує рідне, тобто українське* (Урядовий кур'єр, 10.10.2019). До цього ж різновиду він зараховує й конструкції, у яких другий компонент поєднаний із попереднім на основі конкретизувально-уточнювальної семантики, без допомоги сполучників, пор.: *На сьогодні в Україні 10,8 млн. га лісу, 15,6 % усієї території України* (Дзеркало тижня, 27.07.2019); *Святкування Національного Сорочинського ярмарку буде проходити весь день, аж до заходу сонця* (Дзеркало тижня, 20.08.2019) [8, с. 48]. Дослідник наголошує, що при включенні компоненти ряду вибудовані в такий спосіб, що перший своїм загальним значенням обіймає конкретизаційні значення наступних, а роль маркерів при цьому виконують службові слова, слова з акцентаційною семантикою (наприклад, зокрема, у тому числі, особливо, навіть, головним чином, точніше), пор.: *Це стосується всіх виробників, головним чином експортерів м'яса та птиці* (Дзеркало тижня, 27.07.2019) [8, с. 49]. Проте Г. Маркелова не поділяє поглядів А. Прияткіної та А. Мойсієнка щодо категорії включення, адже, на її думку, у таких конструкціях із паралельними членами відсутнє значення ототожнення першого позначення з другим, тому їх навряд чи можна зараховувати до аналізованих синтаксичних конструкцій [7].

І. Вихованець пояснювальні конструкції зараховує до *другорядних опосередкованих членів речення*, оскільки, на думку науковця, вони становлять периферійний різновид другорядних членів речення. Серед опосередкованих конструкцій мовознавець виокремлює такі різновиди: *конструкції тотожності* (повний збіг змісту опорного та залежного компонентів) і *конструкції загального / часткового* (частковий збіг змісту компонентів), пор.: *Родзинкою стала присутність на ярмарку дуже неординарного пана зі Сполучених Штатів Америки, Ренді Сантела* (Дзеркало тижня, 20.08.2019) (синтаксична конструкція зі значенням тотожності) та *На ярмарку був його останній рекорд з поїдання страв національної кухні, уже 778-ий* (Дзеркало тижня, 20.08.2019) (синтаксична конструкція зі значенням конкретизації).

Найбільш уживаними серед них є групи прийменниково-відмінкових і морфологізованих прислівникових форм із просторовою та часовою семантикою. Зазвичай опорним словом опосередкованих конструкцій є займенникові прислівники (*тут, там, всюди, тоді* тощо), зміст яких уточнюють, конкретизують опосередковані другорядні члени речення [1].

І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська послуговуються поняттям *пояснювально-уточнювальні звороти*, яке тлумачать як відокремлені конструкції, що пов'язані з різними членами речення особливим пояснювальним чи уточнювальним зв'язком [12, с. 364]. Дослідники розмежовують *уточнення та відокремлені члени речення*, указують, що вони відрізняються структурно й семантично. Семантично уточнення конкретизують компоненти висловлення, а напівпредикативні звороти містять додаткове повідомлення. Зі структурного погляду *пояснювально-уточнювальними зворотами* можуть бути будь-які члени речення – головні та другорядні, *напівпредикативними* – тільки другорядні. Напівпредикативні звороти

можуть бути постпозитивні й препозитивні, пояснювально-уточнювальні майже завжди постпозитивні [12, с. 364].

А. Загнітко аналізовані конструкції називає *опосередкованими синтаксичними компонентами*, які, на думку дослідника, пов'язані з реченнєвою структурою опосередковано, через наявність ще одного члена речення, пор.: *Блискавка вдарилася неподалік від нас, справа від горизонту* → *Блискавка вдарилася неподалік від нас* → *Блискавка вдарилася справа від горизонту*. Як зазначає мовознавець, опосередковані компоненти речення є результатом згортання окремих самостійних речень у компоненти реченнєвої структури за рахунок редукції тотожної семантики. До опосередкованих членів речення він зараховує такі, що характеризуються або повторним значенням, або уточненням. У складі висловлення повторне позначення може виражати: конкретизацію, перелік частковостей, пояснення, тлумачення, точніше позначення, окреслення значущості чого-небудь, з'ясування сутності явища, його суб'єктивну оцінку [5, с. 567]. З-поміж пояснювальних конструкцій автор розрізняє *власне-пояснення, конкретизацію (або уточнення)* та *включення*.

Сучасна дослідниця Н. Фоміна серед конструкцій зі значенням пояснення виокремлює *власне пояснювальні синтаксичні одиниці, уточнювальні конструкції, субстантивні звороти, однорідні члени речення з препозитивним узагальнювальним словом* та інші суміжні *семантико-синтаксичні явища* [13, с. 6]. Однією з особливостей зазначених синтаксичних одиниць дослідниця вважає обов'язкове інтонаційне відокремлення. Важливим критерієм у визначенні конструкцій зі значенням пояснення / уточнення є їхня структура: пояснюване і пояснювальне / уточнюване і уточнювальне, кожний із яких може бути виражений одним словом або словосполученням. Пояснюваний / уточнювальний член – це перший компонент конструкції, який, з погляду мовця, є комунікативно недостатнім для адресата й потребує пояснення або обмеження свого значення. Уточнювальний, пояснювальний член – другий компонент, який перебуває в постпозиції і виражає або тотожне, або більш вузьке, конкретне значення, утворює факультативну частину висловлення. Характерною ознакою пояснювальних / уточнювальних членів речення є їхній двосторонній зв'язок з пояснюваним / уточнюваним словом і з одним із членів речення, з яким пов'язане це слово.

В. Чуглов у сучасному мовознавстві використовує семантико-синтаксичну класифікацію, згідно з якою поділяє пояснювальні синтаксичні конструкції на такі різновиди: 1) *пояснювальні конструкції зі значенням ототожнення шляхом власне пояснення* (виражені за допомогою сполучників *тобто, або*), пор.: *Уже 2 грудня 1939 р. московське радіо офіційно оголосило про підписання двосторонньої угоди, тобто документа «Про взаємодопомогу та дружбу між урядами ФДР і СРСР»* (Дзеркало тижня, 23.11.2019); 2) *пояснювальні конструкції зі значенням ототожнення шляхом конкретизації* (сполучники *а саме, саме, як-от*), пор.: *У межах заходів для розвитку інфраструктури в меморандумі враховано всі важливі моменти, а саме умови будівництва зернового термінала на території Маріупольського порту і реконструкція причальних споруд та операційних акваторій* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); 3) *пояснювальні конструкції зі значенням ототожнення шляхом уточнення* (відсутність сполучників), пор.: *Тимчасовий повірений у справах США в Україні, посол Вільям Тейлор відгукнувся на запрошення і відвідав державне підприємство «Маріупольський морський торговельний порт»* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019) [14, с. 127–132].

Аналіз пояснювальних конструкцій дозволяє зробити певні висновки й розподілити їх за такими різновидами: 1) власне пояснювальні синтаксичні одиниці; 2) конкретизувальні синтаксичні одиниці; 3) уточнювальні синтаксичні одиниці.

Власне пояснювальні конструкції – це синтаксичні одиниці, у яких і пояснювальний, і пояснюваний компоненти виражають по-різному саме явище, поняття, ознаку, дію тощо. Такі конструкції побудовані за допомогою спеціальних пояснювальних сполучників (на зразок *або, тобто, себто, а саме*), пор.: *Це був Олександр Тимофійович, або просто Саша* (Сергій Жадан); *Боря і Льоша, або Болік і Льолік*, – були двоюрідними братами (Сергій Жадан); *У цьому плані сталася дуже важлива для них обох подія, саме зустріч Борі і Льоліка* (Сергій Жадан); Велику роль відіграє в ньому (поетичному вислові) *паралелізм, себто тісний внутрішній зв'язок між двома й більше висловленнями* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); *Такі випадки траплялись і закінчувались трагедією, а саме травмами і навіть смертю* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); службових слів, що поєднують власну функцію зі сполучниковою (на зразок *правильніше, точніше, швидше, інакше кажучи, навіть, особливо, у тому числі* тощо, пор.: *Працювали в рекламній агенції, точніше у відділі безкоштовних оголошень* (Сергій Жадан); *Він ніколи, навіть у воєнні роки, не забував про своє минуле* (Дзеркало тижня, 27.07.2019); *Сестра останнім часом, особливо цього місяця, майже не з'являлась* (Сергій Жадан); *Прилучилися до справи й рідні, у тому числі Віталієва рідна сестра Олена та її чоловік Андрій* (Голос України, 14.10.2019); *Упродовж дня її мучила думка про небезпеку Пашиної родини, зокрема його молодшого брата* (Сергій Жадан).

Конкретизувальні конструкції – це синтаксичні конструкції, у яких другий компонент звужує, конкретизує обсяг першого. Такі конструкції побудовані безсполучниковим зв'язком та відокремлені інтонацією, яка пов'язує перший член із другим і є єдиним показником відношень між ними. Пор.: *Тим часом міжнародні компанії – виробники сигарет – погрожують піти з України і відмовляються купувати у держави замовлені акцизні марки* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); *На трьох поняттях – свобода, гідність і рівність – побудовано всю Європу* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); *Його терапевт Герб Катц, старий приятель і колишній однокурсник, щойно закінчив огляд і сказав Джуліусу вдягнутися та зайти до його кабінету* (Ірвін Ялом); *Кімнати нам здавав старий запеклий пенсіонер, колишній інкасатор Федір Михайлович* (Сергій Жадан).

Уточнювальні конструкції – це синтаксичні одиниці, у яких другий компонент (уточнювальний) звужує або обмежує обсяг першого (уточнюваного). Такі конструкції побудовані безсполучниковим зв'язком та відокремлені інтонацією, яка пов'язує уточнювальний член із уточнюваним і є єдиним показником відношень часткового / загального, пор.: *Льолік займав прохідну кімнату, ближче до коридора* (Сергій Жадан); *Попереду, на обрії, сяяли білі багатопверхівки* (Дзеркало тижня, 20.08.2019); *У нижньому поверсі, під балконом, вікна, ймовірно, були відкриті* (Ірвін Ялом); *Вдень забігали вуличні пси, обнюхували всі ці сліди любові й заклопотано вибігали назад – на центральні вулиці міста* (Сергій Жадан); *Іще з 80-х жили вони під Харковом, у невеликому містечку* (Дзеркало тижня, 20.08.2019).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Становлення категорії *пояснення* пройшло складний і тривалий шлях. У сучасній українській лінгвістиці термін *пояснювальні конструкції* має таке визначення: це особливий вид семантико-синтаксичних відношень між частинами речень або реченнями, який полягає в повторному називанні, але іншими лексико-граматичними засобами того самого явища дійсності. Наявність пояснювальних синтаксичних одиниць у простому ускладненому реченні зумовлена такими особливостями: 1) виконують функцію пояснення; 2) поєднані з іншою частиною речення за допомогою сполучників, сполучних слів, вставних і вставлених конструкцій, що виражають пояснювальні відношення; 3) за відсутності приєднувальних

компонентів поєднані з іншою частиною речення за допомогою інтонаційного зв'язку. Аналіз пояснювальних конструкцій дав змогу розподілити їх за такими різновидами: 1) власне пояснювальні синтаксичні одиниці; 2) конкретизувальні синтаксичні одиниці; 3) уточнювальні синтаксичні одиниці. Перспективи дослідження пояснювальних конструкцій убачаємо в студіюванні особливостей функціонування кожного з різновидів зазначених синтаксичних одиниць на рівні простого ускладненого речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наукова думка, 1992. 224 с.
2. Вихованець І. Р. Пояснення // Українська мова. Енциклопедія: 2-е вид. (виправлене і доповнене). Київ : Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. Бажана», 2004. 513 с.
3. Вінтонів М. О. Комунікативна структура речення і тексту в українській літературній мові : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Донецький національний університет. Донецьк, 2013. 423 с.
4. Глазова С. М. Пояснювально-ототожнювальні конструкції в українській мові: семантика, граматика, прагматика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 20 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
6. Иванушкина Г. Ф. Бессоюзные сложные пояснительные предложения в современном литературном языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1973. 23 с.
7. Маркелова Г. В. Развитие средств авторизации в синтаксической системе русского языка. История пояснительных конструкций: семантический и функциональный аспекты. Тверь, 1990. 78 с.
8. Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення. Київ, 2009. 208 с.
9. Ойце И. М. Сложные предложения с пояснением в современном русском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1965. 18 с.
10. Прияткина А. Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения. Москва : Высшая школа, 1990. 176 с.
11. Русская грамматика : в 2 т. / Н. Ю. Шведова (гл. ред.). Москва : Наука, 1980. Т. 2: Синтаксис. 709 с.
12. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
13. Фомина Н. С. Синтаксические конкретизаторы как стилиобразующее средство в прозе Н. С. Лескова : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Петрозаводский государственный университет. Петрозаводск, 2009. 219 с.
14. Чуглов В. И. О пояснительных конструкциях и их разновидностях. Филологические науки. *Вестник Череповецкого государственного университета*. 2011. № 4. Т. 3. С. 127–132.

REFERENCES

1. Vykhovanets I. R. Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy. Kyiv : Naukova dumka, 1992. 224 s.
2. Vykhovanets I. R. Poiasnennia / Ukrainska mova. Entsyklopediia: 2-e vyd. (vypravlene i dopovnene). Kyiv: Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia im. M. Bazhana», 2004. 513 s.
3. Vintoniv M. O. Komunikatyvna struktura rechennia i tekstu v ukrainskii literaturnii movi : dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01. Donetskyi natsionalnyi universytet. Donetsk, 2013. 423 s.

4. Hlazova S. M. Poiasniuvalno-ototozhniuvalni konstruktsii v ukrainskii movi: semantyka, hramatyka, prahmatyka : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01. Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv, 2005. 20 s.
5. Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys. Donetsk : Donetsk : TOV «VKF «BAO», 2011. 992 s.
6. Ivanushkina G. F. Bessoyuznye slozhnye poiasnitelnye predlozheniya v sovremennom literaturnom yazyke : avtoref. diss. na soiskanie nauch. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.01. Moskva, 1973. 23 s.
7. Markelova, G. V. Razvitie sredstv avtorizatsii v sintaksicheskoy sisteme russkogo yazyka. Istoriya poiasnitelnykh konstruktsiy: semanticheskii i funktsionalnyy aspekty. Tver, 1990. 78 s.
8. Moisiienko A. K. Suchasna ukrainska mova. Syntaksys prostoho uskladnenoho rechennia. Kyiv, 2009. 208 s.
9. Oytse I. M. Slozhnye predlozheniya s poiasneniem v sovremennom russkom yazyke : avtoref. diss. na soiskanie nauch. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.01. Moskva, 1965. 18 s.
10. Priyatkina A. F. Russkiy yazyk: Sintaksis oslozhnennogo predlozheniya. Moskva : Vysshaya shkola, 1990. 176 s.
11. Russkaya grammatika : v 2 t. / N. Yu. Shvedova (gl. red.). Moskva : Nauka, 1980. T. 2: Sintaksis. 709 s.
12. Slynko I. I., Huivaniuk N. V., Kobylinska M. F. Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy. Problemni pytannia. Kyiv : Vyshcha shkola, 1994. 670 s.
13. Fomina N. S. Sintaksicheskie konkretizatory kak stileobrazuyushchee sredstvo v proze N. S. Leskova : diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Petrozavodskiy gosudarstvennyy universitet. Petrozavodsk, 2009. 219 s.
14. Chuglov V. I. O poiasnitelnykh konstruktsiyakh i ikh raznovidnostyakh. Filologicheskie nauki. Vestnik Cherepovetskogo gosudarstvennogo universiteta. 2011. № 4. T. 3. S. 127–132.

Новікова Ольга Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України (Україна).

Новикова Ольга Александровна, кандидат филологических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин Донецкого юридического института МВД Украины (Украина).

Novikova Olga, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Assistant Professor of Department of social and humanitarian subjects, Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Ukraine).

Стаття надійшла: 11.11.2019

Статтю прийнято до друку: 18.11.2019